

Yuval Noah Harari

Εκπαίδευση (Μάθημα 19ο)

Η αλλαγή είναι η μόνη σταθερά

Η ανθρωπότητα βρίσκεται αντιμέτωπη με πρωτοφανείς επαναστάσεις, όλες οι παλιές μας αφηγήσεις γκρεμίζονται και ως τώρα δεν έχει εμφανιστεί κάποια νέα για να τις αντικαταστήσει. Πώς μπορούμε να προετοιμαστούμε εμείς και τα παιδιά μας για έναν κόσμο πρωτοφανών μετασχηματισμών και ριζικής αβεβαιότητας; Ένα μωρό που γεννιέται σήμερα θα είναι στα τριάντα του το 2050. Αν όλα πάνε καλά, το μωρό αυτό θα ζει ακόμα το 2100 και μπορεί να παραμένει ενεργός πολίτης του 22ου αιώνα. Τι πρέπει να διδάξουμε σε αυτό το παιδί για να μπορέσει να ζήσει και να ευημερήσει στον κόσμο του 2050 και του 22ου αιώνα; Τι δεξιότητες θα χρειαστεί για να βρει δουλειά, να κατανοεί όσα συμβαίνουν γύρω του και να πορευτεί στο λαβύρινθο της ζωής;

Δυστυχώς, αφού κανείς δεν ξέρει πώς θα είναι ο κόσμος το 2050 - πόσο μάλλον το 2100 - δεν γνωρίζουμε την απάντηση στις ερωτήσεις αυτές. Φυσικά, οι άνθρωποι ποτέ δεν μπορούσαν να προβλέπουν με ακρίβεια το μέλλον. Σήμερα όμως, αυτό είναι πιο δύσκολο από ποτέ άλλοτε, γιατί όταν η τεχνολογία θα μας επιτρέπει να σχεδιάζουμε και να

τροποποιούμε το σώμα, τον εγκέφαλο και το νου, κανείς δεν θα μπορεί πια να είναι βέβαιος για τίποτα - ούτε καν για πράγματα που ως τώρα έμοιαζαν σταθερά και αιώνια.

Πριν από χίλια χρόνια, το 1018, οι άνθρωποι δεν γνώριζαν πολλά πράγματα για το μέλλον, ωστόσο ήταν πεπεισμένοι ότι τα βασικά χαρακτηριστικά της ανθρωπότητας δεν θα άλλαζαν. Αν ζούσατε στην Κίνα το 1018, ξέρατε ότι μέχρι το 1050 η αυτοκρατορία των Σονγκ μπορεί να είχε καταρρεύσει, ότι ήταν πιθανό να εισβάλουν οι Κιτάν από το βορρά και ότι επιδημίες μπορεί να σ' ναν εκατομμύρια. Ωστόσο, φαινόταν ξεκάθαρο ότι και το 1050 οι περισσότεροι άνθρωποι θα δούλευαν ακόμα ως αγρότες και υφαντές, ότι οι άρχοντες συνέχιζαν να βασίζονται στους ανθρώπους για να επανδρώσουν το στρατό και τις γραφειοκρατίες τους, ότι οι άντρες θα συνέχιζαν να εξουσιάζουν τις γυναίκες, ότι το προσδόκιμο ζωής θα παρέμενε γύρω στα σαράντα και ότι το ανθρώπινο σώμα θα ήταν ακριβώς το ίδιο. Έτσι, οι φτωχοί Κινέζοι του 1018 μάθαιναν στα παιδιά τους να φυτεύουν ρύζι ή να υφαίνουν μετάξι και οι πιο ευκατάστατοι γονείς διδασκαν στα αγόρια τους να διαβάζουν τους κλασικούς του κομφουκιανισμού, να ασκούν την καλλιγραφία ή να πολεμάνε έφιπποι, και στα κορίτσια να είναι ταπεινές και υπάκουες σύζυγοι. Ήταν φανερό ότι οι δεξιότητες θα ήταν ακόμα σε ζήτηση το 1050.

Αντίθετα, σήμερα δεν έχουμε ιδέα πώς θα είναι η Κίνα ή ο υπόλοιπο κόσμος το 2050. Δεν ξέρουμε τι δουλειές θα κάνουν οι άνθρωποι, δεν ξέρουμε πώς θα λειτουργούν οι στρατοί ή οι γραφειοκρατίες και δεν ξέρουμε πώς θα είναι οι σχέσεις των φύλων. Κάποιοι άνθρωποι θα ζουν μάλλον πολύ περισσότερο απ' ό,τι σήμερα, και το ίδιο το ανθρώπινο σώμα μπορεί να εξελιχθεί με πρωτοφανή τρόπο χάρη στη γενετική μηχανική και τις διεπαφές εγκεφάλου-υπολογιστή. Συνεπώς, πολλά από τα πράγματα που μαθαίνουν τα παιδιά σήμερα μπορεί να είναι άχρηστα το 2050.

Σήμερα, πολλά σχολεία εστιάζουν στη συσσώρευση πληροφοριών. Αυτό μπορεί να ήταν σκόπιμο στο παρελθόν, γιατί οι πληροφορίες ήταν κάτι σπάνιο και ακόμα κι η λιγοστή

υπάρχουσα πληροφόρηση εμποδιζόταν από τη λογοκρισία. Αν ζούσατε, ας πούμε, σε μια μικρή επαρχιακή πόλη στο Μεξικό το 1800 ήταν δύσκολο να γνωρίζετε πολλά για τον έξω κόσμο. Δεν υπήρχαν ραδιόφωνο, τηλεόραση, ημερήσιος Τύπος ή δημόσιες βιβλιοθήκες. Ακόμα κι αν ξέρατε γράμματα κι είχατε πρόσβαση σε μια ιδιωτική βιβλιοθήκη, δεν θα βρίσκατε πολλά να διαβάσετε πέρα από μυθιστορήματα και θρησκευτικά φυλλάδια. Η Ισπανική Αυτοκρατορία ασκούσε αυστηρή λογοκρισία σε όλα τα κείμενα που εκδίδονταν τοπικά και επέτρεπε να εισάγονται από το εξωτερικό ελάχιστες εγκεκριμένες εκδόσεις. Το ίδιο περίπου θα ίσχυε αν ζούσατε σε κάποια επαρχιακή πόλη στη Ρωσία, την Ινδία, την Τουρκία ή την Κίνα. Όταν δημιουργήθηκαν τα μοντέρνα σχολεία, στα οποία κάθε παιδί διδασκόταν γραφή κι ανάγνωση και τα βασικά στη γεωγραφία, την ιστορία και τη βιολογία, αντιπροσώπευαν μια τεράστια βελτίωση.

Στον 21ο αιώνα, αντίθετα, κατακλυζόμαστε από τεράστιο όγκο πληροφοριών, που ούτε οι λογοκριτές δεν προσπαθούν να μπλοκάρουν. Είναι απασχολημένοι να μας παραπληροφορούν ή να μας αποσπούν την προσοχή με άσχετα πράγματα. Αν ζείτε σε κάποια επαρχιακή πόλη στο Μεξικό κι έχετε έξυπνο κινητό, θα μπορούσατε να περάσετε πολλές ζωές διαβάζοντας απλώς βικιπαίδεια, ακούγοντας ομιλίες TED και παρακολουθώντας δωρεάν διαδικτυακά μαθήματα. Καμία κυβέρνηση δεν θα μπορούσε να συγκαλύψει τις πληροφορίες που δεν της αρέσουν. Από την άλλη, είναι ανησυχητικά εύκολο να πλημμυρίσεις το κοινό με αντικρουόμενες και παραπλανητικές πληροφορίες. Οι άνθρωποι σε όλο τον κόσμο απέχουν μόνο ένα κλικ από τις τελευταίες ειδήσεις για τους βομβαρδισμούς στο Χαλέπι ή για το λιώσιμο των πάγων στην Αρκτική, αλλά υπάρχουν τόσες αντικρουόμενες εκδοχές, που είναι δύσκολο να ξέρεις τι να πιστέψεις. Επιπλέον, υπάρχουν τόσα άλλα πράγματα τα οποία απέχουν μόλις ένα κλικ, που είναι δύσκολο να εστιάσεις, κι όταν η πολιτική ή η επιστήμη φαίνονται υπερβολικά περίπλοκες, είναι πολύ δελεαστικό να γυρίσεις σε βίντεο με αστεία γατάκια, σε κουτσομπολιά για διασημότητες ή σε πορνό.

Σε έναν τέτοιο κόσμο, το τελευταίο πράγμα που πρέπει να δώσει μια δασκάλα στους μαθητές της είναι πληροφορίες. Διαθέτουν ήδη υπερβολικά πολλές. Χρειάζονται όμως την ικανότητα να βγάζουν νόημα από τις πληροφορίες, να μπορούν να διακρίνουν τι είναι σημαντικό και τι ασήμαντο και, κυρίως, να μπορούν να συνδυάσουν πολλές επιμέρους πληροφορίες για να φτιάξουν μια ευρύτερη εικόνα για τον κόσμο.

Στην πραγματικότητα, αυτό ήταν το ιδεώδες της δυτικής φιλελεύθερης εκπαίδευσης για αιώνες, αλλά μέχρι τώρα ακόμα και πολλά δυτικά σχολεία δεν το πραγμάτωναν με μεγάλη επιτυχία. Οι δάσκαλοι εστίαζαν στην παροχή δεδομένων, ενώ συγχρόνως ενθάρρυναν τους μαθητές να «σκέφτονται για λογαριασμό τους». Εξαιτίας του φόβου τους για τον αυταρχισμό, τα φιλελεύθερα σχολεία αντιμετώπιζαν με φρίκη τις μεγάλες αφηγήσεις. Υπέθεταν ότι, αν έδιναν στους μαθητές πολλές πληροφορίες και μερικά ψιχία ελευθερίας, οι μαθητές θα έφτιαχναν τη δική τους εικόνα για τον κόσμο· κι αν τελικά δεν κατάφερνε αυτή η γενιά να συνενώσει όλες τις πληροφορίες σε μια ιστορία του κόσμου συνεκτική και με νόημα, υπήρχε άφθονος χρόνος να επιτευχθεί αυτή η σύνθεση στο μέλλον. Τώρα ο χρόνος μας έχει τελειώσει. Οι αποφάσεις που θα πάρουμε μέσα στις επόμενες δεκαετίες θα διαμορφώσουν το μέλλον της ίδιας της ζωής, και είναι αποφάσεις που μπορούμε να τις πάρουμε βασισμένοι μόνο στη σημερινή μας αντίληψη για τον κόσμο. Αν αυτή η γενιά δεν διαθέτει μια συνεκτική αντίληψη για τον κόσμο, το μέλλον της ζωής θα αποφασιστεί στην τύχη.

Ο χρόνος τρέχει

Εκτός από τις πληροφορίες, τα περισσότερα σχολεία προσπαθούν επίσης να δώσουν στους μαθητές ένα σύνολο από προκαθορισμένες δεξιότητες, όπως να λύνουν διαφορικές εξισώσεις, να γράφουν κώδικα προγραμματισμού σε C++, να αναγνωρίζουν χημικά σε δοκιμαστικούς σωλήνες ή να συζητούν στα κινέζικα. Ωστόσο, αφού δεν έχουμε ιδέα πώς θα είναι η αγορά εργασίας το 2050, δεν ξέρουμε ποιες συγκεκριμένες δεξιότητες θα είναι χρήσιμες. Μπορεί να καταβάλουμε μεγάλη προσπάθεια για να μάθουμε στα παιδιά να προγραμματίζουν σε C++ ή να μιλάνε κινέζικα, και το 2050 να διαπιστώσουμε ότι η T.N. μπορεί να προγραμματίζει πολύ καλύτερα από τους ανθρώπους και ότι η νέα μεταφραστική εφαρμογή του Google σου επιτρέπει να κάνεις συζητήσεις σε σχεδόν άπταιστα μανδαρινικά, καντονέζικα ή χάκα, ακόμα κι αν το μόνο που ξέρεις να λες είναι «νι χάο».

Τι πρέπει, λοιπόν, να διδάσκουμε; Πολλοί ειδικοί της παιδαγωγικής υποστηρίζουν ότι τα σχολεία πρέπει να αρχίσουν να διδάσκουν μόνο τέσσερα πράγματα - **κριτική σκέψη, επικοινωνία, συνεργασία και δημιουργικότητα**

(
Cathy
N

Davidson

). Γενικότερα, πρέπει να περιορίσουν την έμφαση που δίνεται στις τεχνικές δεξιότητες και να εστιάσουν σε δεξιότητες γενικού σκοπού. Οι πιο σημαντικές θα είναι η ικανότητα να αντιμετωπίζεις την αλλαγή, να μαθαίνεις καινούργια πράγματα και να διατηρείς την πνευματική σου ισορροπία σε ασυνήθιστες καταστάσεις. Για να μπορείς να ακολουθήσεις το ρυθμό του κόσμου το 2050, δεν θα αρκεί να επινοείς νέες ιδέες και προϊόντα - θα πρέπει πρωτίστως να επινοείς ξανά και ξανά τον εαυτό σου.

Γιατί, καθώς ο ρυθμός της αλλαγής επιταχύνεται, δεν θα αλλάξει μόνο η οικονομία αλλά και το νόημα του να «είσαι άνθρωπος». Ήδη το 1848, το Κομμουνιστικό μανιφέστο δήλωνε ότι «καθετί στέρεο διαλύεται στον αέρα». Αλλά ο Μαρξ κι ο Ένγκελς σκέφτονταν κυρίως τις κοινωνικές και τις οικονομικές δομές. Το 2048 θα διαλύονται στον αέρα, ή σε ένα σύννεφο ψηφιακών δεδομένων, και οι σωματικές κι οι νοητικές δομές.

Το 1848, εκατομμύρια άνθρωποι έχαναν τη δουλειά τους στα αγροκτήματα των χωριών και πήγαιναν στις μεγάλες πόλεις για να δουλέψουν στα εργοστάσια. Όταν έφταναν όμως στη μεγάλη πόλη, δεν μπορούσαν να αλλάξουν το φύλο τους ή να προσθέσουν μια έκτη αίσθηση. Κι αν έβρισκαν δουλειά σε κάποια υφαντουργία, μπορούσαν να περιμένουν ότι θα παρέμεναν στο επάγγελμα αυτό για το υπόλοιπο του επαγγελματικού τους βίου.

Το 2048, οι άνθρωποι μπορεί να πρέπει να διαχειριστούν μεταναστεύσεις στον κυβερνοχώρο, ρευστές έμφυλες ταυτότητες και νέες αισθητηριακές εμπειρίες που θα παράγονται από εμφυτεύματα υπολογιστών. Αν υποθέσουμε ότι βρίσκουν δουλειά και

νόημα ως σχεδιαστές των τελευταίων εξελίξεων της μόδας για κάποιο τρισδιάστατο εικονικό παιχνίδι ριάλιτι, μέσα σε μια δεκαετία όχι μόνο το συγκεκριμένο επάγγελμα, αλλά όλες οι δουλειές που απαιτούν καλλιτεχνική δημιουργία αυτού του επιπέδου μπορεί να γίνονται πια από Τ.Ν. Έτσι, στα είκοσι πέντε θα παρουσιάζετε τον εαυτό σας σε έναν ιστότοπο για ραντεβού ως «εικοσιπεντάχρονη ετεροσεξουαλική γυναίκα που ζει στο Λονδίνο και εργάζεται σε κατάστημα μόδας». Στα τριάντα πέντε θα λέτε ότι είστε «μη προσδιορισμένου φύλου άτομο σε φάση ηλικιακής αναπροσαρμογής, που η νεοεγκεφαλική του δραστηριότητα πραγματοποιείται κυρίως στον εικονικό κόσμο Νέο Σύμπαν και που η αποστολή της ζωής του είναι να φτάσει εκεί που δεν έχει φτάσει κανένας σχεδιαστής μόδας ως τώρα». Στα σαράντα πέντε, τόσο τα ραντεβού όσο και οι αυτοπεριγραφές είναι εντελώς μπανάλ. Απλώς περιμένετε από έναν αλγόριθμο να βρει (ή να δημιουργήσει) το τέλειο ταίρι για σας. Όσο για την εύρεση νοήματος στο σχεδιασμό μόδας, σας έχουν ξεπεράσει τόσο αμετάκλητα οι αλγόριθμοι, που όταν βλέπετε τα κορυφαία σας επιτεύγματα της προηγούμενης δεκαετίας, δεν αισθάνεστε περηφάνια αλλά ντροπή. Και στα σαράντα πέντε σας έχετε ακόμα μπροστά σας πολλές δεκαετίες ριζικών αλλαγών.

Μην πάρετε το σενάριο αυτό στην κυριολεξία. Κανείς δεν μπορεί να προβλέψει τις συγκεκριμένες αλλαγές που θα ζήσουμε. Κάθε επιμέρους σενάριο θα απέχει μάλλον από την πραγματικότητα. Αν κάποιος σας περιγράφει τον κόσμο των μέσων του 21ου αιώνα και μοιάζει με επιστημονική φαντασία, μάλλον κάνει λάθος. Αλλά βέβαια, αν κάποιος σας περιγράφει τον κόσμο των μέσων του 21ου αιώνα και δεν μοιάζει με επιστημονική φαντασία, θα κάνει σίγουρα λάθος. Δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι για τις λεπτομέρειες, αλλά η ίδια η αλλαγή είναι η μόνη βεβαιότητα.

Μια τόσο βαθιά αλλαγή μπορεί να μετασχηματίσει τη θεμελιώδη δομή της ζωής, αναδεικνύοντας σε κυρίαρχο χαρακτηριστικό της την **ασυνέχεια**. Από αμνημονεύτων χρόνων, η ζωή χωριζόταν σε δύο συμπληρωματικά μέρη: μια περίοδο εκμάθησης που την ακολουθούσε μια περίοδος εργασίας. Στο πρώτο μέρος της ζωής συγκέντρωνες πληροφορίες, ανέπτυσσες δεξιότητες, διαμόρφωνες μια κοσμοαντίληψη και συγκροτούσες μια σταθερή ταυτότητα. Ακόμα κι αν στα δεκαπέντε σου περνούσες όλη την ημέρα δουλεύοντας στον οικογενειακό ορυζώνα (και όχι σε ένα επίσημο σχολείο), το πιο σημαντικό πράγμα που έκανες ήταν να μαθαίνεις: πώς καλλιεργείται το ρύζι, πώς να διαπραγματεύεσαι με τους άπληστους ρυζέμπορους από την πόλη και πώς να διευθετείς διαφωνίες με τους άλλους χωρικούς για τα χωράφια και το νερό. Στο δεύτερο μέρος της

ζωής, βασιζόσουν στις δεξιότητες που είχες αποκτήσει για να πορευτείς στον κόσμο, να βιοπορίζεσαι και να συνεισφέρεις στην κοινωνία. Φυσικά, ακόμα και στα πενήντα εξακολουθούσες να μαθαίνεις πράγματα για το ρύζι, για τους εμπόρους και για τις αντιπαραθέσεις, αλλά επρόκειτο απλώς για μικρές προσθήκες σε καλά εξασκημένες ικανότητες.

Στα μέσα του 21ου αιώνα, οι επιταχυνόμενες αλλαγές και η επιμήκυνση του προσδόκιμου ζωής θα κάνουν αυτό το μοντέλο ξεπερασμένο. Η ζωή θα αρχίσει να κατακερματίζεται και θα υπάρχει ολοένα και λιγότερη συνέχεια ανάμεσα στις διαφορετικές περιόδους της ζωής. Το ερώτημα «ποιος είμαι;» θα γίνει πιο πιεστικό και περίπλοκο από ποτέ άλλοτε.

Αυτό θα προκαλέσει μάλλον τεράστια επίπεδα άγχους. Γιατί η αλλαγή πάντα προκαλεί άγχος, και μετά από μια ορισμένη ηλικία παύει να είναι κάτι που αρέσει στους ανθρώπους. Στα δεκαπέντε, όλη σου η ζωή είναι μια αλλαγή. Το σώμα σου μεγαλώνει, ο νους σου αναπτύσσεται, οι σχέσεις σου γίνονται βαθύτερες. Τα πάντα είναι ρευστά και καινούργια. Επινόεις τον εαυτό σου. Για τους περισσότερους εφήβους αυτό είναι τρομαχτικό, αλλά συγχρόνως και συναρπαστικό. Νέοι δρόμοι ανοίγονται μπροστά σου και ο κόσμος περιμένει να τον κατακτήσεις.

Όταν φτάνεις στα πενήντα, δεν θέλεις αλλαγές, και οι περισσότεροι άνθρωποι έχουν εγκαταλείψει το σχέδιο να κατακτήσουν τον κόσμο. Τα 'χω κάνει αυτά. Προτιμάς πολύ περισσότερο τη σταθερότητα. Έχεις επενδύσει τόσο πολύ στις ικανότητες, στην καριέρα, στην ταυτότητα και στην κοσμοαντίληψή σου, που δεν θέλεις να ξεκινήσεις από την αρχή. Όσο πιο σκληρά έχεις δουλέψει για να φτιάξεις κάτι, τόσο πιο δύσκολο είναι να το εγκαταλείψεις και να δώσεις περιθώριο σε κάτι νέο. Μπορεί να αγαπάς ακόμα τις καινούργιες εμπειρίες και τις μικρές προσαρμογές, αλλά οι περισσότεροι άνθρωποι στα πενήντα τους δεν είναι πρόθυμοι να αναδιαμορφώσουν τις βαθύτερες δομές της ταυτότητας και της προσωπικότητάς τους.

Αυτό οφείλεται σε νευρολογικούς λόγους. Παρ' όλο που ο ενήλικος εγκέφαλος είναι πιο ευέλικτος και ευμετάβλητος απ' όσο νομίζαμε κάποτε, είναι ωστόσο λιγότερο εύπλαστος από έναν εφηβικό εγκέφαλο. Η επανασύνδεση νευρώνων και η αναδιάταξη συνάψεων είναι πολύ σκληρή δουλειά. Αλλά στον 21ο αιώνα δεν θα υπάρχει περιθώριο για σταθερότητα. Όποιος προσπαθεί να διατηρήσει κάποια σταθερή ταυτότητα, δουλειά ή κοσμοαντίληψη θα κινδυνεύει να μείνει πίσω, καθώς ο κόσμος θα περνάει δίπλα του με ιλιγγιώδη ταχύτητα. Δεδομένου ότι το προσδόκιμο ζωής μάλλον θα αυξηθεί, θα είναι πιθανό να περάσει αρκετές δεκαετίες σαν απολίθωμα. Για να διατηρήσει κανείς τη συνάφειά του -όχι μόνο οικονομικά, αλλά κυρίως κοινωνικά-, θα χρειάζεται την ικανότητα να μαθαίνει και να αναδιαμορφώνεται διαρκώς, ιδίως στη νεαρή ηλικία των πενήντα.

Καθώς το παράξενο θα είναι πια κανονικό, οι περασμένες μας εμπειρίες, καθώς κι οι περασμένες εμπειρίες όλης της ανθρωπότητας, θα γίνουν λιγότερο αξιόπιστες ως πηγή καθοδήγησης. Οι άνθρωποι ως άτομα και η ανθρωπότητα στο σύνολό της θα έχουν ολοένα και συχνότερα να αντιμετωπίσουν πράγματα που δεν τα έχει ξανασυναντήσει κανείς, όπως υπερευφυείς μηχανές, γενετικά σχεδιασμένα σώματα, αλγόριθμους που μπορούν να χειραγωγούν συναισθήματα με διαβολική ακρίβεια, αστραπιαίες κλιματικές καταστροφές και την ανάγκη να αλλάζουν επάγγελμα κάθε δεκαετία. Ποια είναι η σωστή πορεία δράσης όταν αντιμετωπίζεις μια εντελώς νέα κατάσταση; Τι πρέπει να κάνεις όταν κατακλύζεσαι από τεράστιες ποσότητες πληροφοριών και δεν υπάρχει κανένας τρόπος να τις απορροφήσεις και να τις αναλύσεις όλες; Πώς ζεις σε έναν κόσμο όπου η βαθιά αβεβαιότητα δεν είναι η εξαίρεση αλλά ο κανόνας;

Η επιβίωση και η ευημερία σε έναν τέτοιο κόσμο θα απαιτούν μεγάλη **πνευματική ευελιξία** και τεράστια αποθέματα συναισθηματικής ισορροπίας. Θα πρέπει πολλές φορές να ξεχνάει κανείς ό,τι ήξερε καλύτερα και να αισθάνεται άνετα με το άγνωστο. Δυστυχώς, το να διδάξεις τα παιδιά να αποδέχονται το άγνωστο και να διατηρούν την πνευματική τους ισορροπία είναι πολύ πιο δύσκολο από το να τους μάθεις μια εξίσωση στη φυσική ή τα αίτια

του Α' Παγκόσμιου Πολέμου. Δεν μπορείς να διδάχτεις την ανθεκτικότητα διαβάζοντας ένα βιβλίο ή ακούγοντας μια διάλεξη. Συχνά κι οι ίδιοι οι δάσκαλοι δεν έχουν την πνευματική ευελιξία που απαιτεί ο 21ος αιώνας, γιατί κι οι ίδιοι έχουν διαμορφωθεί από το παλιό εκπαιδευτικό σύστημα.

Η Βιομηχανική Επανάσταση μας κληροδότησε τη θεωρία της γραμμής παραγωγής στην εκπαίδευση. Στη μέση της πόλης υπάρχει ένα μεγάλο τσιμεντένιο κτίριο χωρισμένο σε πολλά, πανομοιότυπα δωμάτια, που το καθένα τους είναι επιπλωμένο με θρανία και καρέκλες. Με το χτύπημα του κουδουνιού, πηγαίνεις σε ένα από αυτά τα δωμάτια μαζί με τριάντα ακόμα παιδιά που γεννήθηκαν την ίδια χρονιά με σένα. Κάθε ώρα, μπαίνει στην αίθουσα ένας ενήλικος κι αρχίζει να μιλάει. Όλοι τους πληρώνονται γι' αυτό από την κυβέρνηση. Ο ένας σάς λέει για το σχήμα της Γης, ο άλλος για το παρελθόν των ανθρώπων κι ένας τρίτος για το ανθρώπινο σώμα. Είναι εύκολο να χλευάσει κανείς αυτό το μοντέλο και όλοι συμφωνούν ότι, όποια κι αν ήταν τα επιτεύγματά του στο παρελθόν, είναι πια χρεοκοπημένο. Αλλά ως τώρα δεν έχουμε δημιουργήσει μια βιώσιμη εναλλακτική. Και σίγουρα όχι μια προσαρμόσιμη εναλλακτική που να μπορεί να εφαρμοστεί στο αγροτικό Μεξικό, και όχι αποκλειστικά στα ακριβά καλιφορνέζικα προάστια.

Χακάροντας ανθρώπους

Η καλύτερη συμβουλή, λοιπόν, που έχω να δώσω σε έναν δεκαπεντάχρονο που βρίσκεται καθηλωμένος σε κάποιο ξεπερασμένο σχολείο στο Μεξικό, την Ινδία ή την Αλαμπάμα είναι: μη βασίζεσαι και πολύ στους μεγάλους. Οι περισσότεροι έχουν καλές προθέσεις, αλλά δεν καταλαβαίνουν τον κόσμο. Παλιότερα ήτοι σχετικά ασφαλές να ακολουθείς τους μεγάλους, γιατί ήξεραν αρκετά καλά τον κόσμο και ο κόσμος άλλαζε με αργούς ρυθμούς. Αλλά ο 21ος αιώνας θα είναι διαφορετικός. Λόγω του επιταχυνόμενου ρυθμού των αλλαγών, δεν θα μπορείς ποτέ να είσαι σίγουρος αν αυτά που σου λένε οι μεγάλοι είναι αιώνιες σοφίες ή ξεπερασμένες προκαταλήψεις.

Επομένως σε τι να βασιστείς; Μήπως στην τεχνολογία; Αυτό είναι ακόμα πιο επικίνδυνο. Η τεχνολογία μπορεί να σε βοηθήσει πολύ, αλλά αν αποκτήσει πολύ μεγάλη εξουσία στη ζωή σου, μπορεί να πιαστείς όμηρος στις δικές της επιδιώξεις. Πριν από χιλιάδες χρόνια οι άνθρωποι επινόησαν τη γεωργία, αλλά η τεχνολογία αυτή έκανε πλούσια μια μικροσκοπική ελίτ, ενώ παράλληλα υποδούλωσε την πλειονότητα των ανθρώπων. Οι περισσότεροι άνθρωποι κατέληξαν να εργάζονται από το πρωί ως το βράδυ, να ξεχορταριάζουν, να κουβαλάνε κουβάδες με νερό και να θερίζουν κάτω από τον καυτό ήλιο. Αυτό μπορεί να συμβεί και σε σένα.

Η τεχνολογία δεν είναι κακή. Αν ξέρεις τι θέλεις από τη ζωή σου, η τεχνολογία μπορεί να σε βοηθήσει να το αποκτήσεις. Αν όμως δεν ξέρεις τι θέλεις, η τεχνολογία μπορεί εύκολα να διαμορφώσει αυτή τους στόχους σου και να πάρει τον έλεγχο της ζωής σου. Ιδιαίτερα καθώς η τεχνολογία βελτιώνεται στο να κατανοεί τους ανθρώπους, όλο και περισσότερο θα την υπηρετείς εσύ αντί για το ανάποδο. Έχεις δει τα ζόμπι που τριγυρνάνε στους δρόμους με το κινητό κολλημένο στο κεφάλι τους; Τι νομίζεις, ότι αυτά ελέγχουν την τεχνολογία ή η τεχνολογία αυτά;

Μήπως, λοιπόν, να βασιστείς στον εαυτό σου; Αυτό ακούγεται καλό για το Σουσάμι άνοιξε ή κάποια παλιομοδίτικη ταινία Ντίσνεϊ, αλλά στην πραγματική ζωή δεν λειτουργεί και τόσο. Ακόμα κι η Ντίσνεϊ το έχει καταλάβει. Όπως ακριβώς η Ράιλι Άντερσον, οι περισσότεροι άνθρωποι δεν ξέρουν σχεδόν καθόλου τον εαυτό τους, κι όταν προσπαθούν να «ακούσουν τον εαυτό τους», πέφτουν εύκολα θύμα εξωτερικής χειραγώγησης. Η φωνή που ακούμε μέσα στο κεφάλι μας δεν ήταν ποτέ αξιόπιστη, γιατί πάντα αντανakλούσε την κρατική προπαγάνδα, την ιδεολογική πλύση εγκεφάλου και την εμπορική διαφήμιση, για να μην αναφέρουμε τα βιοχημικά σφάλματα.

Καθώς η βιοτεχνολογία και η μηχανική εκμάθηση θα βελτιώνονται, θα γίνεται όλο και πιο εύκολο να χειραγωγηθούν τα βαθύτερα συναισθήματα και οι επιθυμίες των ανθρώπων και θα είναι όλο και πιο επικίνδυνο να ακολουθείς την καρδιά σου. Όταν η Κόκα Κόλα, η Amazon, η Baidu

ή η κυβέρνηση θα μπορούν να κινούν τα νήματα της καρδιάς σου και να πατάνε τα κουμπιά του εγκεφάλου σου, θα μπορείς άραγε να καταλάβεις τη διαφορά ανάμεσα στον εαυτό σου και τους ειδικούς του μάρκετινγκ;

Για να πετύχεις κάτι τόσο δύσκολο, πρέπει να καταβάλεις μεγάλη προσπάθεια για να γνωρίσεις καλύτερα το λειτουργικό σου σύστημα. Να μάθεις τι είσαι και τι θέλεις από τη ζωή. Αυτή βέβαια είναι η παλιότερη συμβουλή στην πιάτσα: **γνώθι σαυτόν**. Για χιλιάδες χρόνια, φιλόσοφοι και προφήτες παροτρύνουν τους ανθρώπους να γνωρίσουν τον εαυτό τους. Αλλά η συμβουλή αυτή δεν ήταν ποτέ πιο επείγουσα απ' ό,τι τον 21ο αιώνα, γιατί, αντίθετα από την εποχή του Λάο Τσε και του Σωκράτη, σήμερα έχεις σοβαρό ανταγωνισμό.

Η Κόκα Κόλα, η

Amazon

, η

Baidu

και η κυβέρνηση, όλες συναγωνίζονται λυσσαλέα για να σε χακάρουν. Δεν προσπαθούν να χακάρουν το κινητό σου, τον υπολογιστή σου και τον τραπεζικό σου λογαριασμό - προσπαθούν να χακάρουν εσένα και το οργανικό λειτουργικό σου σύστημα. Μπορεί να έχεις ακούσει ότι ζούμε στην εποχή που χακάρουν υπολογιστές, αλλά αυτή είναι η μισή αλήθεια. Στην πραγματικότητα ζούμε στην εποχή που χακάρουν ανθρώπους.

Οι αλγόριθμοι σε παρακολουθούν αυτή τη στιγμή. Βλέπουν πού πηγαίνεις, τι αγοράζεις, ποιους συναντάς. Σύντομα θα καταγράφουν κάθε σου βήμα, κάθε σου ανάσα, κάθε χτύπο της καρδιάς σου. Θα χρησιμοποιούν τα Μεγάλα Δεδομένα και τη μηχανική εκμάθηση για να σε γνωρίζουν ολοένα και καλύτερα. Κι όταν οι αλγόριθμοι αυτοί θα σε ξέρουν πια καλύτερα απ' ό,τι εσύ ο ίδιος τον εαυτό σου, θα μπορούν να σε ελέγχουν και να σε χειραγωγούν χωρίς να μπορείς να αντιδράσεις ιδιαίτερα. Θα ζεις στο Μάτριξ ή στο Τρούμαν σόου. Σε τελική ανάλυση, πρόκειται για ένα απλό, πρακτικό ζήτημα: αν οι αλγόριθμοι καταλαβαίνουν όντως τι συμβαίνει μέσα σου καλύτερα απ' ό,τι εσύ, η εξουσία θα περάσει στα χέρια τους.

Φυσικά, μπορεί να μην σε πειράζει καθόλου να παραχωρήσεις κάθε εξουσία στους αλγόριθμους και να τους αφήνεις να αποφασίζουν για σένα και για τον υπόλοιπο κόσμο. Αν είναι έτσι, χαλάρωσε κι απόλαυσέ το. Δεν χρειάζεται να κάνεις κάτι. Οι αλγόριθμοι θα φροντίσουν τα πάντα. Αν όμως θέλεις να διατηρήσεις κάποιον έλεγχο στην ατομική σου ύπαρξη και στο μέλλον της ζωής, πρέπει να τρέξεις πιο γρήγορα από τους αλγόριθμους, πιο γρήγορα από το Amazon και την κυβέρνηση και να μάθεις τον εαυτό σου πριν απ' αυτούς. Για να μπορείς να τρέξεις γρήγορα, μην πάρεις πολλές αποσκευές. Άσε πίσω όλες σου τις ψευδαισθήσεις. Είναι πολύ βαριές.

[Yuval Noah Harari , 21 μαθήματα για τον 21ο αιώ να, σελ. 259-267, Μετάφραση: Μιχάλης Λαλιώ της, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2018](#)